

חומר אגדי־רבני ופילוסופי
ב"הקדמות" החכם הקראי ר' שמואל המערבי

יוצא לאור ע"י יהודה אריה וידה

שמואל בן משה אלמגרב, שחי בקהיר בשליש השני של המאה ה־11 בערך הוא בין חכמי הקראים הידועים¹. אף על פי כן לא זכה עדיין למחקר מקיף תוך ניצול כל החומר הכלול בחבוריו. בשורות הבאות רצוננו לעמוד על אי-אלו השפעות שקלט חרף קראותו (המתונה יחסית) ממקורות היהדות הרבנית (לפעמים בתוספת שמץ של פילוסופיה), כמו שהן משתקפות מתוך התמציות הדרשניות של פרשיות השבוע בשפה היהודית-ערבית שקרא את שמן אלמקדמא ת (ההקדמות)².

א. העולם הקטן, העולם הגדול ומלאכת המשכן

רעיון ההקבלה הקיימת, כביכול, בין השמים והארץ מצד אחד, לבין גופו ונפשו של האדם מצד שני, ובין שני הרובדים הללו של סדרי הבריאה לבין המשכן שעשה משה (או בית המקדש שלמטה), הריהו די נפוץ בהגות חז"ל (במיוחד באגדה המאוחרת)³ והפילוסופיה היהודית (שלא לדבר על פילון)⁴ * והנה שמואל אלמגרב חוזר פעמיים על הנושא, בפרשת תרומה ובפרשת כי תשא.

כ"י פריס 298 דף רעד ע"ב—רעו ע"א ;

כ"י 300 דף קיז ע"ב—קוט ע"א⁴.

ד'כרו אלעלמא ז"ל אן פי תרתיבה מא ישבה אלעאלם אלעלוי הו אלכבר ומא

1 עיין סיכומו של רמש"ש M. Steinschneider, *ALJ*, §199, p. 250–251; השווה EJ 2, 47–49; G. Margoliouth, *Catal. Br.M.* II, 2, 47–49; הציונים הביבליוגרפיים בערך הEJ (אנגלית, מאת L. Nemoy) כרך 14, עמודה 812.

2 עיין מה שכתבו על טיב החיבור ג. מרגליות, כנ"ל וקודם לכן רמש"ש ברשימת כתבי היד העבריים בברלין p. 52–53, II, 2. — החומר המעובד במאמר הנוכחי היה לפנינו בכתבי יד פאריס, הספריה הלאומית 298–299, 3001, שתיאורם המפורט יתפרסם במקום אחר. רק על זאת אעיר שחילופי הגרסאות בכ"י 300 ביחס לכ"י 299 נראים לעתים כ"תיקוני" כתיב, דקדוק או סגנון.

3 ראה להלן הע' 28.

*3 כדי שלא להרבות בפרטים ביבליוגרפיים, נציין כאן רק לספרו של Andrew SHARF, *The Universe of Shabbetai Donnolo*, p. 72–142, 138; במיוחד פרק ד', עמ' 72–142, 138; Alexander ALTMANN *Studies in Religious Philosophy and Mysticism*, London, 1969, מפתח ערך Microcosm Motif, עמ' 306. השווה ג"כ Suzanne DIWALD, *Arabische Philosophie in der Enzyklopädie Kitāb Iḥwān as-Safā*, Wiesbaden, 1975, עמ' 132–130.

4 סימנתי בקוים באופן עקבי את האותיות העונות ל ث ج خ ذ ه ; ה= ط לא העתקתי את ניקוד המילים העבריות הבא תכופות אך ללא קביעות בכתבי היד.

ישבה אלעאלם אלאצגר אלד'י הו בן אדם לא יחתמלה הדיא אלמכ'תצר לכן נד'כר טרף מן ד'לך ממא ד'כרוה אלעלמא ז"ל *4 :

קאלו פי אלעאלם אלאכבר אלסמא ובאזא לפי אלאנסאן אלדמאג ופי אלמשכן אליריעות ובהא שבהת אלסמא כמא קאל נוטה שמים כיריעה. ואלת'אני אלרקיע פי אלעאלם אלאכבר יפצל *בין אלמאיין, ופי אלאנסאן אלחג'אב אלד'י יפצל * בין אלה אלגד'א ובין אלה אלנפס, ופי אלמשכן אלפרכת תפצל בין הקדש ובין קדש הקדשים. ואלת'אלת' פי אלעאלם אלאכבר * אלאור ופי אלאנסאן נור אלעינין * ופי אלמשכן אור השכינה. ואלראבע פי אלעאלם אלארץ' ופי אלאנסאן אלסודא ופי אלמשכן אלאדנים. ואלכ'אמס פי אלעאלם אלאכבר אלאמטאר * ופי אלאנסאן אלרטובאת ואלדם ואלדמוע ופי אלמשכן אלכ'ור. ואלסאדס פי אלעאלם אלאכבר אלמלאיכה ופי אלאנסאן אלרוח ופי אלמשכן אלכ'רובים. ואלסאבע פי אלעאלם אלנבאת ופי אלאנסאן אלשער ופי אלמשכן לחם הפנים. ואלת'אמן פי אלעאלם עוף יעופף ופי אלאנסאן אלאג'פאן ופי אלמשכן עלה מן העוף *. וכד'לך שי שי ממא יקאבל בה מא פי אלעאלם ומא פי אלאנסאן ומא פי אלמשכן. וינבגי אן נעלם אן אשרף מא פי אלמשכן כ'מסה שיא והי אלד'י יחמלוהא *10 בני קהת ע"ה כמה קאל ומשמרתם הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וכלי הקדש. והד'ה אלכ'מסה אואני *11 באזאהא כ'מסה אקסאם אלנאס אלמפצ'לין. פאלארום באזא נביאי יוי אלחאמלין סרה ועבדיו הצדיקים והחסידיים הקרובים לו. ובאזא אלשלחן אלמלכים אלטאיעין. ואלמנורה באזא אלחכמים אלד'י אנאת קלובתם באנאר אלשריעה כקולה נר לרגלי דבריך ואורח צדיקים כאור נוגה, ובאלג'מלה והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע. ומזבח הקטורת באזא סאיר צדיקי ישראל.

כ"י פריס 299 דף לג ע"א—לד ע"ב ;

כ"י 300 קעא ע"א—קעב ע"ב.

פלנד'כר איציא ממא ד'כרוה אלעלמא זכ' לב' מן תשביה אלמשכן ללאנסאן. פאן אשרף מא פי אלמשכן אלארון והו אלגאיה למא פיה מן כלאם את *12 אלעזין

*4 בכ"י 300 ניסוח שונה: ד'כרו אלעלמא זכ' לב' אן פי תרתיבה מא ישבה אלעאלם אלאצגר אלד'י הו בן אדם פצאר אלמשכן הו אלעאלם אלאוסט ותפנין ד'לך לא יחתמלה הדיא אלמכ'תצר לכן נד'כר טרף מן ד'לך ממא ד'כרוה (כ"י דכורה) זכ' לברכה.

5 300 הושמט בין... יפצל על ידי הדומות.

6 300 אלאכבאר.

7 300 אלעין.

8 300 אלאגסאד.

9 300 עוף.

10 300 יחמלהא.

11 300 אלתאני.

12 אללה תעאלי.

ואומרה אשריפה ונואיהיה אלמחכמה וג'מיע מא עמל מן אלאלת פהו כ'אדם לה ומן אג'לה. ובאזהה פי אלאנסאן אלקלב, פאנה אשרף מא פי אלבדן והו מחל אלמחמה וכל אלת אלג'סם אלת לה וכ'אדמה לג'ד'ב מא ינפעה¹³ ולדפע מא יצ'רה. ואלכפרת עלי אלארון מוקיה לה באלחג'אב¹⁴. ואלכרובים לם תזאל(!) תרפרף עלי אלארון כמה תרפרף אלריה עלי אלקלב. ואלשלחן ג'על עליה לחם הפנים תמיד ומנה יתפרק אלגד'א ללכ'דאם מכאן אלארון. ובאזהה פי אלאנסאן אלכבד אלתי תגתד'י סאיר אלעצ'א ותסתמד אלארואח אלקוי לצלוחתהא לתדביר. ואלמנורה וסרג'הא ואלתהא ליכון בהא חרמה ללמשכן ויסתצ'י בהא כל מי יצתל באלמקאם אשריף. ובאזהה פי אלאנסאן אלדמאג ומא פיה מן אלדראכא אלט'אהרה¹⁵ באלחואס. וכן סרג'הא סבעה כמה אן אלדמאג פיה סבעה ת'קב. ואמא מא פיה איצ'א מן אלמור אלבאטנה אלרוחאנייה כאלפכר ואלד'כר ואלכ'יאל אלתי יסתצ'י בה אלאנסאן וד'לך כמנולה אלור אלד'י פי אלמנורה, ולם יד'כר ללמנורה טבעות ובדים תחמל בהא כמה ד'כר פי אלארון ופי אלשלחן לאן אלבור ואלצ'י'א רוחאני חאמל לא מחמול, ואלארון ואלשלחן אחתאג'ו לד'לך כמה יחתאג' אלקלב ואלכבד ללארבע קוי אלטביעה אלמחתאג' אליהא אלג'סם. ומזבח העולה לתחרק עליה אלקראבין כמה אן אלמעדה ירד עליהא אלגד'א. קאלו פאן כאן אלקראבין מן חל ועלי אלואג'ב לם יכ'רג' ען אלקאנון ואלוצ'ע אחתרק וכאן מן לטיפה ארואח לטיפה פיכון ר'יח נ'יחות ל'י. פכד'לך¹⁶ אן כאן אלגד'א אלורד עלי אלמעדה¹⁷ עלי מקתצ'א אלואג'ב אלעקלי פי אלכיפיה ואלכמיה ואלוצ'ע כמה ינבגי פינפע¹⁸ ותצדר¹⁹ ענה מואד מחמודה וגד'א לטיפ' ותצדר ענה ארואח לטיפה וידפע אלכתיף מנהא אלי כ'ארג' תדפעה אלכ'דאם. ובעד וג'זה הד'ה אלאלת אלמרתבה אלמחכמה באלתרתוב אלמתקן ג'על להא סב' ות' בית חואליהא ג'אמע לאג'זאיהא פג'עלת אליריעות אלדיבאג' וג'על להא יריעות עזים פוקהא וקאיה להא וג'על להא אלקרשים לתמסכהא מע אלבריחים ומע אלדנים ואלעמודים ואלמיתרים ואליתידות. ובאזא ד'לך פי אלאנסאן אלעט'אם ואלאצ'לאע ואלאעצאב ואלערוק ואלג'לוד ומא אשבה ד'לך אלג'מיע ללוקאיה ואלאסתנאד עליהא. ומן הד'ה אלתישביהא כת'יר פי ג'מיע מא פי אלאנסאן ופי אלעאלם מן אלמור אלג'סמאניי[ה] ואלרוחאנייה עלי תפצילהא ממא תפנינה יטול.

(תרגום) הזכירו החכמים ז"ל, כי ישנו בסדרי המשכן מה שדומה לעולם העליון שהוא העולם הגדול, ומה שדומה לעולם הקטן שהוא בן האדם. אם כי אין מקום

13 299 ינפעה.

14 299 באלחג'אב.

15 299 אלט'אהרה.

16 299 פדלך.

17 299 אלמעדה.

18 300 פי נפע.

19 300 יתצדר.

להציע את הפרטים בקיצורנו זה, נביא כאן ראשי פרקים ממה שהזכירו החכמים ז"ל.

אמרו: בעולם הגדול — השמים, וכנגדו באדם — המות, ובמשכן — היריעות, ובאלו נמשלו השמים, כמו שאמר הכתוב (תה' קד: ב) נוטה שמים כיריעה. והשני: הרקיע בעולם הגדול יבדיל בין מים למים, ובאדם — המסך²⁰ המבדיל בין כלי העיכול לכלי הגשימה, ובמשכן — הפרכת המבדיל בין הקודש ובין קודש הקדשים.

והשלישי: בעולם הגדול — האור, ובאדם — אור העינים, ובמשכן — אור השכינה. והרביעי: בעולם — הארץ, ובאדם — המרה השחורה, ובמשכן — האדנים. והחמישי: בעולם הגדול — הגשמים, ובאדם — הליחות והדם והדמעות, ובמשכן — הכיור.

והששי: בעולם הגדול — המלאכים, ובאדם — הרוח, ובמשכן — הכרובים. והשביעי: בעולם — הצמחים, ובאדם — השערות, ובמשכן — לחם הפנים. והשמיני: בעולם — עוף יעופף, ובאדם — העפעפיים, ובמשכן — עולה מן העוף. וכן כל דבר ודבר יש לו מקביל בעולם ובאדם ובמשכן. וצריך שנדע, כי היותר נכבד שבמשכן הם חמשה דברים שהיו נושאים אותם בני קהת ע"ה, כמו שאמר (במ'ג: לא) ומשמרתם הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וכלי הקדש. וכנגד חמשה הכלים הללו — חמש כתות של אנשי מעלה. הארון — כנגד נביאי ה' אנשי סודו ועבדיו הצדיקים והחסידים הקרובים אליו. כנגד השלחן — המלכים השומעים בקול ה'. המנורה — כנגד החכמים שאור התורה מאיר את לבותם, כמו שאמר (תה' קיט: קה; מש' ד: ח) נר לרגלי דבריך, ואורת צדיקים כאור נוגה, ובכלל (דנ' יב: ג) והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע. ומזבח הקטורת — כנגד שאר צדיקי ישראל.

הבה נזכיר גם כן קצת דברים ממה שהזכירו החכמים ז"ל בדימוי המשכן לאדם. אמנם הנכבד שבמשכן הוא הארון, שכן הוא התכלית, מפני שבתוכו היו מונחים דברי ה' היקרים, מצוותיו הנכבדות ואיסוריו המתוקנים. וכל הכלים שנעשו, הרי הם משרתים לו ועבורו נוצרו. וכנגדו באדם — הלב, מפני שהוא הנכבד שבתוך הגוף, והוא מעון החכמה וכל איברי הגוף כלים לו, למשוך אליו מה שיועיל לו ולדחות מעליו מה שיוזיק לו. והכפורת על הארון מגן עליו כעין מסך, והקרובים מרחפים תמיד על הארון כמו שהריאה מרחפת על הלב. והשלחן עורכים עליו לחם הפנים תמיד, וממנו יחלק המזון למשרתים מקום(?) הארון. וכנגדו באדם הכבד, המספק את המזון לשאר האיברים ומפיק לרוחות את הכחות בשל כשרונו להנהגה²¹.

20 ז. א. הטרפס.

21 המשפט די מעורפל, אולם ברור כי המדובר בתפקידו של הכבד על דעת חכמת הרפואה בימי הביניים. השווה למשל פירוש ספר יצירה לר' דונש בן תמים (כאן אני מביא את הטקסט הנדפס בהוצאת מנשה גראסבערג, לונדון תרס"ב, עמ' עד, אבל אאריך עליו את הדיבור במקום אחר): ... הכבד מדרכו לבשל המזון מן האצטומאכא ויהיה

והמגורה ונרותיה לכבוד ולתפארת²² למשכן, כדי שיואר בה כל מי שיבא אל המקום הנכבד. וכנגדו באדם המוח וההשגות שבו המתגלות בחושים. ונרותיה שבעה כמו שיש במוח שבעה חללים. ואולם הדברים הפנימיים הרוחניים שגם הם נמצאים (במוח) כמחשבה והזכרון והדמיון שהאדם מואר בהם, הלא הם מקבילים לאור שבמגורה. ו(הכתוב) לא הזכיר בדברו על המגורה טבעות ובדים שנושאים אותה בהם כמו שהזכירם בדברו על הארון והשולחן, מפני שהאור והזהר רוחניים הם, נושאים, לא נושאים, בעוד הארון והשולחן נזקקים להיות נושאים כמו שהלב והכבד נזקקים לארבעת הכחות הטבעיים שהגוף נזקק להם.

ומזבח העולה לשרוף עליו את הקרבנות, כמו שהקיבה יורד אליה המזון אמרו: אם הקרבנות (באו) מן המותר וכהלכה, אינם סוטים ממשפטם וסדרם, הרי הם גשרפים (ומחלקיהם) הדקים מתהווים (גודפים) ריחות דקים ויהיו ריח גיחוה לה'. וכן, כשהמזון היורד אל הקיבה מתאים באיכות, בכמות ובסדר למה שראוי לפי השכל כיאות, הריהו מועיל ונוצרים ממנו חמרים משובחים ומזון (!) דק, וגולדים ממנו ריחות דקים כשהגס שבו גדחק לחוץ, ידחוהו המשרתים.

ואחר (שנוצרו) מיני הכלים הללו המסודרים, הנתקנים בסדר מתוקן, ציוה ה' ית' לעשות להם בית מסביב מאסף לחלקיהם (פריטיהם). ועשו יריעות שש, ועשו עבורם יריעות עזים כדי לסוכך עליהן, וקרשים ללכדם עם הבריחים והאדנים והעמודים והמיתרים והיתדות. וכנגד זה באדם העצמות והצלעות והעצבים והורידים והעור ומה שדומה לזה, הכל כדי לשמור עליו ולהיות למשען לו. והנה דמויים כעין אלה ישנם כל כך הרבה בכלל הדברים הגופניים והרוחניים לפריטיהם שיאריך להעלות זכרם למיניהם.

*

שפע של מקורות עמדו אמנם, עקרונית, לרשותו של מחברנו כדי לפתח לפריטיו את הרעיון הכללי של ההקבלה בין העולם הגדול, המשכן והאדם, אך נראה שהשתמש ביחוד, אולי תוך הוספת קצת נופך משלו בכתבי רס"ג (הפירוש על התורה, המובא, כנראה על ידי הראב"ע), ובפירוש ספר יצירה²³. ברור גם כן שר' יהושע ׳ שעיב קדם לו בשיטה דומה לשלו²⁴, ברם אין מקום להשערה שהחכם הקראי ידע על הדרשן הספרדי.

לשם הקיצור נערוך את הנתונים בצורת לוח השואה.

נמצא מן האצטומכא אל הכבד בערקים הנקראים בלשון ערבי מאסריקא (כצ"ל) ידמהו הכבד ו[י]עשהו דם מתוק נקי ויחלקהו על עלות הגוף ושפלותו כדי שיהיה נזון בו.

22 כך תרגמתי את המלה הערבית חרמה (יראת כבוד) כלשון הכתוב שמ' כח: בו ו (שם בא הביטוי בקשר עם בגדי כהונה).

23 ראב"ע, הפירוש הקצר לס' שמות, מהד' י. ל. פליישר, וינה תרפ"ו (ד. צ. ת"א, תשל"ל), עמ' רלב—רלג, תפסיר כתאב אלמבאדי (פ' ס"י), מהד' מ. למברט, פריס, 1891, עמ' סז (תרגום צרפתי עמ' 89), מהד' י. קפאח, ירושלים תשל"ב, עמ' קב—קג.

24 דרשות על התורה, קראקא של"ג (ד"צ ירושלים תשכ"ט), תרומה, דף ל, עמודות א—ב.

הדרברים המסומלים	אלמקדמאות	רס"ג פירס"י	רס"ג כמזכא ע"י ראב"ע	דרשות אכן שעיב
א. אדגים	ארץ; מרה שחורה	מוסדות הארץ (הרים)	ארץ; עפר (!) באדם	ארץ; יסוד העפר
ב. אור המנורה	מחשבה; זכרון; דמיון ²⁵			
ג. אור השכינה	אור; עינים	אור השכינה ²⁶	אור בעולם; אור בנפש	אור השכינה; אור הנשמה
ד. ארון	לב; נביאי ה'		מלאכת שמים; חכמה	גלגל השכל; שכל
ה. בריחים	צלעים			חוט השדרה; עצב
ו. יריעות	שמים; מוח (עצמים)	שמים (מקבילים	שמים; ראש	מוח;
ז. יתדות	עור	למכסה המשכן	רוחות; מיני הכח	
ח. כיור	גשמים, ליחות, דם, דמעות		מלאכים; מחשבות	מים; ליחה לבנה
ט. כרובים	מלאכים; רוח; ריאה		צמחים; מאכל	מלאכים; המחשבות הטהורות
י. לחם הפנים	צמחים; שערות			תבואה; כלי המאכל
יא. מזבח העולה	קיבה		(עיין יתדות)	
יב. מיתרים	עורקים (ורידים)		מאורות; עינים	שמש, ירח וכוכבים; עינים
יג. מנורה	מוח (עיין לעיל ו. יריעות); חכמים	מאורות; עינים	עוף; כנפי הריאה	
יד. עולה מן העוף	עוף; עפעפיים		רקיע; המבדיל בין	עוף; ריאה
טו. פרכת (כפרת)	רקיע; טרפס	רקיע; "דייפרגמא"	כלי הנפש לכלי המאכל	עולת בהמה; בהמות;
			קרבן בהמה, בהמה וחיה;	ידים ורגלים
טז. קרבנות כסדרן	מזון (עיכול ?)		ידים ורגלים	
יז. קרשים	עצמות	כוכבים ²⁷		
יח. שולחן	כבד; מלכים			
יט. מזבח הקטורת	צדיקי ישראל			

25 אותם המונחים (פכר ד'כר כ'אל) בס' תורות הנפש (כתאב מעאני אלנפס). השווה H. A. WOLFSON, *The Internal Senses in Latin, Arabic and Hebrew Philo-* Studies in the History of Philo- = עמ' 69—133. sophy and Religion, כך א, Cambridge, Mass., 1973, pp. 250—314, ביחוד הערה ²⁴.

26 במשמעותו המיוחדת של המונח אצל רס"ג, עיין שם, והשווה מה שכתבתי בספרי Deux Commentaires Karaïtes sur l'Ecclésiaste, לידן 1971, הע' 2, עמ' 238 וב REJ 134 (1975), עמ' 133—135.

27 עיין הערת קפאת, שם.

ב. פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם

בפרשת כי תשא (שמ' לב: ב) מעיר המחבר: ²⁹ קיל עלי סביל אלדרש באנה אמרהם בקלע מא פי אלאד'נין כאנה יד'כרהם במא סמעה באודאנאהם(!) מפי הגבורה מן לא יהיה לך אלהים אחרים על פני אלדי ד'לך ען קריב פלם ילתפתו...

(תרגום) ואמרו על דרך הדרש ש[אהרון] ציום לפרוק מה שבאזנים כאלו יזכירם במה ששמעו באזניהם מפי הגבורה לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, דבר שאירע זה לא כבר, והם לא שמו לב.

דרש כזה לא יזוע ממקור קדום. רק במדרש הגדול מעין זה ³⁰. להלן ניפגש במקרה אחר של מסורת אגדה משותפת לחכם הקראי ולחיבור התימני.

ג. השמים עשרה אשות

בפרשת שמיני (ויק' ט: כד ואילך) מרחיב המחבר את הדיבור על האש שנפלה מן השמים ³¹.

28 יש רגלים לדבר שרס"ג ידע על המסורות הנוגעות לענייננו שנשתמרו ב"מדרש תדשא" (עיין אברהם עפשטיין, מקדמוניות היהודים, עברית א. מ. הברמן, ירושלים תשי"ז, עמ' קל—קעא; השווה ח. אלבק במבוא לבראשית רבתי, ירושלים ת"ש, עמ' ט"ז ואילך). המקבילות על פי מדרש תדשא, פיסקא ב, עפשטיין, שם, עמ' קמד—קמו:

שני כרובים — ה' אלהים.

עשתי עשר יריעות של אוהל מועד — השמים העליונים.

עשר יריעות המשכן — רקיע.

שולחן — ארץ.

שתי הלחם — פרי האדמה.

שש המערכת (ויק' כד: ו) — חדשי קיץ וחורף.

העולם — כיור — ים.

מנורה — מאורות — אור שכינה בעולם הבא (במובן שונה מאשר אצל רס"ג):

גרות המנורה — ז' שערים בנפש.

ירח — יכין.

שתי עינים — שמש — בועז.

וכו' וכו'.

העולה מזה שאם בכלל הביא הגאון בחשבון מסורות ממין זה, הריהו עשה בהן כבתוך שלושאב מהן רק דבר מועט.

29 כ"י 299, דף ז ע"א = כ"י 300, דף קמה ע"ב.

30 מהד' מ. מרגליות, ירושלים תשכ"ז, עמ' תרעח: אמר להם פרקתם מכם עולו של הקב"ה. בנוהג שבעולם אדם שומע קול זמר מחבירו אינו הולך מאזנו ארבעים יום, והרי אין שם ארבעים יום מיום שאמרתם כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ועכשיו פרקתם מכם עולו של הקב"ה. המהדיר העיר שם: מקורו נעלם (כך גם תורה שלמה, כרך כא, עמ' פו—פז, ס' יז).

31 כ"י 299 דף פז ע"א—פח ע"א = כ"י 300 דף רה ע"ב—רו ע"א.

ואלנאר אלתי ד'כר פי אלכתאב אנהא מן ענדה תע' את'ני עשר נארא, סתה מנהא רחמה ואלסתה אלאכרי נקמה. פאול אלסתה אלתי הי רחמה הד'א אלנאר אלמד'כורה הגא פאנהא כ'רג'ת ואחרקת אלקראבין. וקיל אנהא כאנת מקימה עלי אלמד'בח למ תטפא אלי אן כ'רבת אלבית אלאול. ואלת'אניה הי אלתי אכלת קרבאן גדעון כקו' ות על האש מן הצור ותאכל את הבשר ואת המצות. ואלת'אלת'ה אלתי ט'הרת למנוח ולאשתו כקו' ויהי בעלות הלהב מעל המזבח השמימה ויעל מלאך יי בלהב המזבח. וכאן ד'לך דלאלה עלם אן אלד'י כאן יכ'אטבה הו מלאך יי. ואלראבעה הי אלתי נולת לסייד ^{31א} דוד ע"ה כקו' ויענהו יי באש מן השמים וד'לך כאן ליעלם אן אלמכאן הו בית יי ויג'תהד פי בנאה. ואלכ'אמסה ^{31ב} אלתי נולת לולדה סייד ^{31א} שלמה ע"ה ענד אנתהא ^{31ג} צלאתה לקו' וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מן השמים. וקיל אן אלעלה פי גזול הד'א אלנאר לשלמה לאנהם קרבו אלקראבין פי וסט אלחצר לאן לכת'רתהא למ תג'על עלי אלמד'בח ולא כאן ימכנהם אן יחצירו אש זרה מן ברא פאחדר להם סב' ותע' מן ענדה נארא" אכלת אלקראבין מע כת'רתהא, ברוך עושה נפלאות לבדו, וכפא בהד'א ^{31ד} שרף להד'ה אלאמה אלתי עמלת הד'א ^{31ה} אלאותות בינהא לא עשה כן לכל גוי. ואלסאדסה הי אלתי אג'אב בהא אללה תע' סייד ^{31ו} אליהו ע"ה ^{31ז} פי הר הכרמל וכאן בהא אסתת'באת אלקום ורג'ועהם ען עבאדת גירה סב' ותע' ואלאקראר ואלאעתראף בה ואת'באת ד'אתה יתב' ש' ^{31ח} לקולהם יי הוא האלהים יי הוא האלהים. פאמא אלסתה אלתי כאנת נקמה פאולהא אלתי אחרקת נדב ואביהו אלמד'כור כ'ברהם פי הד'א אלפר' ^{31ט} למא *פעלוה ותוהמו אן יכון להם קרב אליה ^{31י} תע' ולם יסלו פי ד'לך. ואלתאניה אלתי אחרקת אלמתאונגים לקו' ותבער במ אש יי. ואלת'אלת'ה אלתי אחרקת אצחאב קרח לק' ואש יצאה מאת יי ותאכל את החמשים ומאתים איש. ואלראבעה אלתי אחרקת גנם איוב. ואלכאמסה ואלסאדסה פי קצת ^{31יא} סייד אליהו ע"ה אלתי אכלת שר החמשים אלאול ואלת'אני.

(תרגום) והאש שאמר עליה הכתוב שהיא מאת ה' — שתיים עשרה אשות. שש מהן — רחמים, והשש האחרות — עונש. הראשונה באשות שהן רחמים, היא הנזכרת

31א 300 ליתא.

31ב 299 ואלכסמה.

31ג 299 אנתהי.

31ד 300 בהא.

31ה 300 הדה.

31ו 300 לסיידנא.

31ז 300 רע' לנו זכו'.

31ח 300 יתברך שמו ויתע' זכרו.

31ט 300 הדה אלפרשה.

31י 300 פעלו פעל תוהמו בה אלקרב אלי אללה.

31יא 300 קצה.

כאן (ויק' ט: כד), שכן היא יצאה ושרפה את הקרבנות. ואמרו כי היא שרתה על המזבח, לא תכבה, עד שחרב הבית הראשון³². השנית, היא שאכלה את קרבן גדעון כמו שכתוב (שופ' ו: יז—יח) ות על... המצות. השלישית, היא שנראתה למנוח ולאשתו כמו שכתוב (שם, יג: כ) ויהי... בל הב המזבח. והיתה בזה הוכחה שהמדבר אליהם הוא מלאך ה'. הרביעית, היא שירדה בשביל אדוניו דוד ע"ה (דה"י א, כא: כו) ויענהו ה' באש מן השמים. וזה כדי שידע שהמקום הוא [מיועד ל]בית ה' וישתדל בבנינו. החמישית, היא שירדה בשביל בנו, אדוניו שלמה ע"ה כתום תפלתו, שנאמר (דה"י ב, ז: א) וכ כלות שלמה להתפלל והאש ירדה מן השמים. ואמרו שהאש הזאת ירדה לשלמה משום שהקריבו (המלך והעם) את הקרבנות באמצע החצר מאחר שהללו רבו מכדי שייערכו על המזבח ולא יכלו להכניס אש זרה מחוץ. [ובכן] הוריד להם ה' ישתבח ויתעלה אש מאתו שאכלה את הקרבנות אם כי רבו. ברוך עושה נפלאות לבדו. ודי בזה כדי לתת כבוד לעם הזה אשר נעשו האותות האלה בקרבו, לא עשה כן לכל גוי (תה' קמו: כ). הששית, היא שענה בה ה' ית' את אדוניו אליהו ע"ה בהר הכרמל. ואירע זה כדי לחזק את העם (באמונה) ולהניאו מעבודת זולתו ית' ולהכיר בו ולאמת את עצמותו כמו שנאמר (מל' א יח: לט) ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים. ואשר לשש שהיו לשם עונש. הראשונה היא ששרפה את נדב ואת אביהו המדובר בהם בפרשה זו (ויק' י: א—ב), בגלל מה שעשו מאחר שעלה בדמיונם ש[עבודתם] תהיה בה משום קרבת אלהים ולא שאלו על זאת. והשניה, היא ששרפה את המתאוננים, שנאמר (במדב' יא: א) ותבער בם אש ה'. והשלישית, היא שאכלה את עדת קרח (שם, טז: לה) ואש... איש [וכו']. והרביעית, היא ששרפה את צאנו של איוב (איוב א: טז). והחמישית והשישית, בסיפור על אדוננו אליהו, שאכלה את שר החמשים הראשון והשני (מל' ב, א: י, יב).

אגדה זו אינה ידועה משום מקור קדום; היא מופיעה רק בביאור של ר' בחיי בן אשר על התורה³³ ובמדרש הגדול³⁴. פרט אחד, המשותף למחבר הקראי ולמפרש הספרדי, היינו הקרבת הקרבנות בחצר בית המקדש ביום חנכתו ע"י שלמה, מוכיח שבחיי בן אשר ושמואל המערבי שאבו מאותו מקור, אם כי אינו מן הנמנע שהמחבר הקראי המאוחר השתמש פשוט, תוך קיצור, בדברי קודמו.

32 משפט זה חסר בכ"י 300, ואכן יש בו משום אי-דיוק בהבנת אגדת חז"ל; עיין במדרש הגדול מהד' עדין שטיינזלץ, 'ירושלים תשל"ו, עמ' ריח, שו' 10 והערה שם.

33 לויק' ט: כד, מהד' ת. ד. שעוועל, כרך ב', 'ירושלים תשכ"ז, עמ' תמח—תמט.

34 לבמד' יא: א, מהד' צ. מ. רבינוביץ, 'ירושלים תשכ"א, עמ' קסב—קסג, ועיין בהערות המהדיר, שם. כידוע, הוכנסה פיסקא זו לספרי זוטא, ולפלא שפרופ' ע. צ. מלמד הביא את הדרש כאילו נבע מדברי חז"ל בלי לציין לאופיו האמיתי; השווה מפרשי המקרא, 'ירושלים תשל"ה, עמ' פט, הערה 631.

ד. יצירת הולד ומבנה גוף האדם ונפשו

בפרשת תזריע עומד המחבר באריכות על הלכה שניתן ללמוד מההתבוננות במבנה גוף האדם וכחות הנפש הנטועה בו.³⁵

פיג'ב עלי אלאנסאן אן יתאמל תרתיב כ'ליקתה ואצלה ותצוירה ומא ג'על פיה מן אלאמור אלמחכמה ליסתדל בד'לך עלי מערפה כ'אלקה ומדברה ויעלם חכמתה סב' וישכרה עלי נעמה. פאול כון אלאנסאן נטפה ת'ם עלקה ת'ם מצ'גה ת'ם יתצור באלעצ'אם³⁶ ואלעעצאב ואלעצ'ל ואלערוק ואלשריאנא. ת'ם ינבני אללחם וירתקם אלג'לד. ובעד ד'לך תאתי אליה אלרוח מן ענדה תע' מן אלמלא אלאעלא מי ימ'ל'ל גבורות יי* ישמיע קול (!) תהלתו³⁷. והד'א עלי³⁸ בעץ' אלארא. וקום ראו אן אלג'סם ואלרוח³⁹ יכ'לקון מעת. והד'א אלתצויר כלה פי אלבטן⁴⁰ למא יטהר בה אלחם לקו' תע' בטרם אצרך בבטן ידעת'ך. ת'ם יחרכה⁴¹ סב' ללכ'רוג' בקדרה אלאהיה⁴² לקו' כי אתה גוחי מבטן ואיצ'א ממעי אמי אתה גוזי. וקד קיל אן פי⁴³ ג'סם אלאנסאן עשרת⁴⁴ אשיא ופי רוחה איצ'א עשרת⁴⁴ אשיא. פאלעשרה אלג'סמאניה ג'עלהא את כ'מסה מנהא בואסטה⁴⁵ אלרג'ל והי אלמלונה באלביאץ. וד'לך⁴⁶ הי אלעצ'אם⁴⁷ ואלעעצאב ואלגצ'אריף ואלערוק ואלשחם. ואלכ'מסת אלאכ'רי בואסטת אלמראה⁴⁸, והי אלתאילה ען אלביאץ' אלי אי לון כאן, והי אללחם ואלג'לד ואלדם וסואד אלעינין ואלשער. פמע⁴⁹ אג'תמאע הד'ה אלעשרה יכון ג'סם אלאנסאן.

ואלעשרה אלנפסאניה הי מן ענדה תע' והי איצ'א קסמין. כ'מסה' באטנה וכ'מסה ט'אהרה. פאמא אלבאטנה פאן⁵⁰ פי אלקלב מנהא את'נין, והו מא תנשרה אלתארה אלגריזיה מנה אלי סאיר אלבדן בתוסט אלשריאנא לתכסבה אלתכרה אלתי בהא ינתקל מן מכאן אלי מכאן ויפעל אלאפעאל אלמכ'תלפה פי תצרפהא. ואלת'לאת'ה

35 כ"י 299 קד ע"א—קז ע"א=כ"י ריא ע"ב—ריב ע"ב.

36 300 באלעט'אם.

37 300 ליתא ישמיע... תהלתו.

38 300 ליתא.

39 300 אלרוח ואלג'סם.

40 299 אלבאטן.

41 299 יחדתה.

42 299 בקדרתה אלאהיה.

43 300 ליתא.

44 כך הכתיב בשני כה"י.

45 299 בוסטת.

47 300 אלעט'אם.

46 300 ותלך.

48 300 אלאמראה.

49 300 פמן.

50 300 ליתא.

אלאכר⁵¹ סאכנה פי אלדמאג, והי קוי אלתייל ואלפכר ואלד'כר. וד'לך אן אלדמאג מקסום ג' אקסאם כמא אכ'רג'ת אלמחן ואלארצאד. אלקסם אלאול יכון⁵² פי מקדמה, תכון פיה קוה⁵³ אלכ'יאל ובה תרתסם סאיר אלצוור ותנטבע ללעקל ענד מא תודיהא חאסה⁵⁴ אלבצר. ואלקסם אלתי'אני פי וצט⁵⁵ אלדמאג ופיה תכון קות אלפכר ואלתמיזו לג'מיע מה יחתאג'ה⁵⁶ אלאנסאן. ואלקסם אלתי'אלת' פי מוכר אלדמאג. תסכן קוה אלד'כר⁵⁷ הנאך ויחפט' אלאנסאן ג'מיע עלמה ומערפתה מן וקת אלי וקת. פהד'ה אלכ'מסה אלבאטנה ואמא אלכ'מסה אלטי'אהרה פהי אלה' חואס אלסמע ואלבצר ואלשם ואלד'וק ואללמס. פינתצ'ם אלג'סם בהד'ה אלאמור מן חכמתה סב' ויציר חי נאטק אלמדה אלד'י⁵⁸ ירידהא כ'אלקה. ת'ם ימות וירג'ע אלי אלתי'ראב לקו' כי עפר אתה ולעפר תשוב, והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. פינבגי ללאנסאן אן יג'תהד פי מערפתה סב' ותע' מן מכלוקאתה. ואדל דליל ללאנסאן עלי ד'לך מן נפסה כקול איוב ע"ה ומבשרי אחזה אלוה. וקאל איצי'א זכר נא כי כחמר עשיתני ואל עפר תשיבני הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני עור ובשר תלבישני. פג'מע ע"ה פי אלג'י⁵⁹ פסוקים אחואל אלאג'סאם אלג'י אלתי תכלק⁶⁰ פיהא על ראי בעץ' אלעלמא ז"ל. אלחאלה אלאולה הי אלאיג'אד ואלאבתדא מן אלתי'ראב והי כליקת אדם. ואלתי'אניה והי כליקה אלאג'סאם עלי מר אלאזמאן *בתוסט בעצ'הא בע'⁶¹. ואלחאלה אלתי'אלת'ה והי רג'עה אלנאס פי וקת אלחשר כמא ועד סב' מן תגידיד אלאנסאן. פקול איוב זכר נא כי כחמר עשיתני ישיר אלי כלק אדם. אד' קאל צנעתני באלפעל אלמאץ'י⁽¹⁾, וישיר בד'לך אלי קו' נעשה אדם וקולה וייצר יי אלהים את האדם עפר מן האדמה, ופי מעני ד'לך היאמר חמר ליוצרו מה תעשה וקו' הנה כחמר ביד היוצר. פקו' ואל עפר תשיבני נצ'יר⁶² קולה ואל עפר תשוב. ת'ם ד'כר אלכ'לק אלתי'אני אלד'י הו בואסטה אלאב ואלאם פקאל הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני. ת'ם ד'כר אלחאלה אלתי'אלת'ה אלתי תכון בהא⁶³ וקת אלחשר אלד'י יבעת' אלכ'לק⁶⁴ פיחיו. פקאל עור ובשר תלבישני

51 300 אלאכרי.

52 300 ליתא.

53 300 ליתא.

54 299 חסאת.

55 300 וסט.

56 300 יחתאג אליה.

57 299, 300 (בטעות) אלפכר.

58 300 אלתי.

59 300 אלתי'אלתה.

60 299 יתכלק.

61 300 בעצ'הם בעץ'.

62 300 הו קול נצ'יר.

63 299 ליתא.

64 299 אלכאלק.

ולם יד'כר לא תראב ולא גירה לכנה אבתדא באלג'לד ואללחם. וד'לך (אנ!) ענד אחיא אלאמואת יבתדי אללה תע' בג'מע אלעט'אם ותרתיבה ובחצול אלערוק עליהא ואלג'לד כמא קאל פי יחזקאל וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם אור מלמעלה. ת'ם קאל חיים וחסד עשית עמדי. וד'לך ינתט'ם עלי ג' אחואל פיכון קולה חיים רג'ע עלי כלקת⁶⁵ אדם. יכון מעני ד'לך ויפח באפיו נשמת חיים. וקולה וחסד יריד כלקה לאדם כאמלא פי עקלה, וכד'לך זוג'תה חוה. ומענאה עלי אלכ'לק אלת'אני בקו' חיים יריד אלנפס אלתי יג'עלהא אללה ג'ל ד'כרה פי ג'סם אלנפסאן. וקו' חסד יריד אלגד'א אלדי יגד'יה וירביה חית' יכמל ויצ'הר⁶⁶ אלי אלעאלם. ואלמעני פי דכ'ול חיים וחסד עלי אלחאלה אלג' אלתי הי אחיא אלמותי, פתכון חיים הי אחיאהם ברג'וע אלרוח אליהם. ואלחסד הו תג'דיד אלג'סאם עלי אפצ'ל קוה לקו' חיל כבד מאד. פלאג'ל הד'א אלמור חת'ו אלעלמא ז'ל עלי אן יכון אלנפסאן יעלם אול אנשאה ומן אין חצולה ואלי אין מצירה וקדאם מן הו מסתעד ללמחאכמה. פאד'א עלם ד'לך ט'הר⁶⁷ לה קדר נפסה קדאם גירה ואכסבה ד'לך אלכ'וף מנה תע' ואתקא עקאבה ופעל מא ירצ'יה⁶⁸ ואלתג'נב ען מא יכרהה והו סב' ותע' ירשד אלי אלצואב במנה וכרמה.

(תרגום) חייב אדם להתבונן בתכונת טבע בריאתו על שרשה ועיצובה ובמרכיבים המתוקנים שהוכללו בה, כדי שיביא ראייה מזאת לידיעת בוראו ומנהיגו ויכיר את חכמתו ית' ויודה לו על טובותיו. הרי תחילת הוויתו של אדם — טיפה, ואחר כך דם קרוש, ואחר כך קריש, ואחר כך יעוצב בעצמות ובעצבים ובשרירים ובורידים ובעורקים. אחר כך יתגבש הבשר ויתרקם העור. (ואז) תיכנס בו הרוח מצידו יתע' מעולם המלאכים מי ימלל גבורות ה' ישמיע קול (!) תהלתו⁶⁹. כך לפי אחת הדעות, כשאחרים סברו שהגוף והרוח נבראים יחד⁷⁰. וכל העיצוב הזה נעשה בבטן כמו שמעיד עליו החוש⁷¹, כאמרו (יר' א: ה) בטרם אצורך בבטן ידעתיך. אחר כך יניעו ית' לצאת⁷² בכוח אלוהי (תה' כב: י) כי אתה גוחי מבטן, וכן (שם עו: ו) ממעי אמי אתה גוזי. ואמרו, כי

65 300 כלקה.

66 300 ויט'הר.

67 300 צ'הר.

68 299 נרצ'יה.

69 השווה תה' קו: ב, אבל ישמיע וכו' אינו בכ"י 300.

70 על בעיה זו השווה רס"ג, אמונות ודעות, ו, א (מהד' קפאח, עמ' קצג) וג' (קפאח, שם, עמ' קצט; עיין שם, הערה 48, ומה שהביא הרב משה ונטורה בספרו הצרפתי על רס"ג *La Philosophie de Saadia Gaon*, פריס 1934, עמ' 236. אין לדחות מלכתחלה את ההנחה שמחברנו הכיר גם כן את כתאב מעאני אלנפס — תורות הנפש — שהזכיר את הויכוח).

71 הגירסה בלתי בטוחה: בטן (בטן, כרס) או באטן (פנים, נסתר); לפי הגירסה השנייה קשה לקיים למא והיה ראוי לגרוס לם, ז.א. אין החוש מעיד עליו.

72 לאויר העולם.

יש בגוף האדם עשרה דברים וכך ברוחו עשרה דברים. העשרה שבגוף, יצר האל חמשה מהם באמצעות הגבר, והם אלה שגונם לבן, היינו העצמות והעצבים והסחוס והורידים והחלב, וחמשה האחרים באמצעות האשה, והם אלה שגונם נוטה מן הלובן לכל גון שהוא, היינו הבשר, העור, הדם, שחור שבעינים והשער. וכשמתלכדים הללו נתהווה גוף האדם.

העשרה הנפשיים שהם מאתו ית' מתחלקים גם הם לשנים, חמשה פנימיים וחמשה חיצוניים. אשר לחמשה הפנימיים, הרי יש מהם שניים בתוך הלב, והוא (כך!) מה שיפיצהו החושים הטבעי בכל הגוף דרך העורקים כדי להקנותו את התנועה בה הוא נעתק ממקום למקום ופועל את פעולותיו השונות לפי הצורך.

השלושה האחרים שוכנים במוח, והם כחות הדמיון והמחשבה והזכרון. והמות (עצמו) מתחלק לשלושה חלקים לפי מה שקבע הגסיון וההסתכלות. החלק הראשון הוא הקדמי שבו שוכן הדמיון ובו מתרשמות כל הצורות ומוטבעות בשכל כשיספקן (לו) חוש הראות. החלק השני הוא אמצע המוח ובו כח המחשבה וההבחנה לכל מה שהאדם זקוק לו. והחלק השלישי הוא בחלק (כך) אחורי של המוח, שם שוכן כוח הזכרון (בו) ישמור האדם את כל ידיעותיו והכרותיו מפקידה לפקידה. הרי אלו הם החושים הפנימיים. אשר לחושים החיצוניים, הרי הם השמע והראות והריח והטעם והמישוש. ובכן נערך הגוף בדברים הללו בשל חכמתו ישת', ויהיה האדם חי בעל שכל במשך הזמן שירצה הבורא (לקבוע) עבורו. ואחר כך ימות וישוב אל העפר כאמרו (בר' ג: יט; קה' יב: ז) כי עפר אתה ואל עפר תשוב והרוח תשוב אל אלהים אשר נתנה.

וראוי לאדם שישתדל בהכרת בוראו. והנה דרך הכרתו ישת' ויתע' היא מצד בראיו, ואין לאדם ראייה טובה יותר מעצמו כמו שאמר איוב (יט: כו) ומבשרי אחזה אלה. ואמר עוד (שם, י: ט—יא) זכר נא... תלבישני הרי כלל ע"ה בשלושה הפסוקים (הללו) את שלושת המצבים שגוף האדם נמצא בהם מטבע בריאתו לפי דעת מקצת חכמים. המצב הראשון הוא היצירה וההוויה מן העפר. זהו טבע בריאתו של אדם (הראשון). השני, הגו טבע בריאת הגופים במרוצת הזמנים באמצעות אחד למשנהו. השלישי, הוא שיבת בני האדם בשעת תחיית המתים בהתאם להבטחתו ית' לחדש את (יצירת) האדם. ובכן ציין איוב באמרו זכר... עשיתני לבריאת אדם הראשון, כי אמר עשיתני, פעל עבר, כשהוא מציין בזה למה שאמר הכתוב (בר' א: כו) נעשה אדם ו(שם, ב: ז) וייצר... מן האדמה. ובמובן זה נאמר (יש' מה: ט, יר' יח: ו) היאמר חמר ליוצרו מה תעשה והנה כחמר ביד היוצר. ואמרו ואל עפר תשיבני דומה למה שאמר הכתוב (בר' ב: יט) ואל עפר תשוב.

אחר כך הזכיר את הבריאה השניה שהיא באמצעות האב והאם ואמר הלא... תקפיאני. ולבסוף רמז למצב השלישי שיהיה בעת הכינוס⁷³, שאז יקומו

הברואים לתחייה⁷⁴. ואמר עור ובשר תלבישני, ללא הזכרת עפר או משהו זולתו, אך התחיל בעור ובשר, שאכן יתחיל הבורא כשיחיה המתים באיסוף העצמות, בהערכתם ובהטלת הורידים והעור (עליהם), כמו שאמר ב(חזון) יחזקאל (לו: ה) ראיתי... מלמעלה. אחר כך אמר חיים וחסד עשית עמדי. וזה עונה לשלושה המצבים⁷⁵: חיים חוזר על בריאת האדם, כעניין ויפח באפיו נשמת חיים, וחסד רוצה לומר בריאת אדם (הראשון) שלם בשכלו וכן חוה זוגתו. בנוגע לבריאה השניה, רוצה באמרו חיים את הנפש שהטיל ה' יתע' זכרו באדם, בעוד שחסד רומז למזון שבו הוא (ית') זן ומגדל אותו כשנגמר בניין גופו והופיע בעולם⁷⁶. ואשר למצב השלישי — תחיית המתים, הרי חיים מוסב להחייאתם תוך חזרת הרוח אליהם; חסד הוא חידוש הגופים במיטב הכוח, כאמרו (מל' א י: ב; דה"י ב ט: א) חיל כבוד מאד⁷⁷. ובגלל זה המריצו החכמים ו"ל את האדם לדעת את ראשית היותו, מאין הוא בא ולאן הוא הולך ולפני מי הוא עתיד להיתבע לדין⁷⁸. וכשידע זאת, יוברר לו ערך נפשו קודם (כל דבר) זולתה ונקנה לו את היראה מלפניו ית' (ויודרו) להיזהר מענשו ולעשות מה שימצא חן בעיניו ולסור ממה שהוא שנא, והוא ישת' ויתע' מדריך אל היושר בחסדו ובטובו.

דרשה זו מלמדת אותנו פרק בהשכלתו של המחבר הקראי, שכן הוא כורך בה יחד עניינים ששאבם ממקורות שונים, מדברי חכמי הרבנים (יצירת הולד וחלקם של האל וכל אחד משני ההורים במבנה גוף האדם ונפשו)⁷⁹, מרס"ג⁸⁰ וגם מתורת זולתו מהוגי הדעות של ימי הביניים (החוששים הפנימיים⁸¹ ואיתור כוחות הנפש בחלל המוח)⁸².

74 גירסה אחרת: שיקים הבורא (את הברואים) לתחייה.

75 ז. א. לכל אחד מהשלושה.

76 כך נראה לי לתרגם, אולם הלשון מגומגמת.

77 הקשר בין הפסוק (שם ב ח י ל) ובין הרעיון המובע איננו ברור.

78 המחבר רומז לאימרה הידועה בפרקי אבות (ג, א), אך אין הוא מברר את מקורו כנהוג אצל הקראים כשמביאים את דברי חז"ל תוך הסכמה, שלא לצרכי פולמוס.

79 עיין נדה לא ע"א ומדרש "יצירת הולד"; השווה לוי גינצבורג, אגדות היהודים, רמת גן תשכ"ו, כרך א, עמ' 174 *The Legends of the Jews*, V 75. על השימוש בפרקי אבות, עיין בהערה הקודמת.

80 לעיל הערה 70.

81 השווה את מחקרו היסודי של ה. א. וולפסון המובא לעיל, הערה 25.

82 וולפסון כנ"ל; השווה גם המובא אצל G. Vajda, Recherches sur la synthèse philosophico-kabbalistique de Samuel Ibn Moqot, *Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Age*, 27 (1960), עמ' 44, הערה 45. על הפירוש לאיוב יט:כו The Delphic Maxim in Medieval Islam, אלטמן, *and Judaism Studies in Religious Philosophy and Mysticism*, London, 1969, עמ' 3-4, 23, ואין כאן המקום להאריך.

ב. בפרשת קדושים (כ"י 299, דף קסח — כ"י 300, דף רכח ע"א) עומד הדרשן על שילוש התאר "קדוש" ביש' ו: ג:

(קדוש) באלתכריר ת'לאת' דפעאת אלד'י ימכן אן יכון אלקצד קדוש פי אלעאלם אלעלוי אעני פי נטק אלמלאיכה וקדוש בין אנביאה ואוליאה וקדוש פי כל אלעאלם ואן יכון אלמעני קדוס פי מא מצ'י וקדוס פי אלען⁸⁶ וקדוס פי מא יאתי. (תרגום). הכתוב חוזר על מלת קדוש שלוש פעמים. אולי כונתו קדוש בעולם העליון, ר"ל בדיבור המלאכים, קדוש בין נביאיו וקדושו, קדוש בכל העולם, או⁸⁷ יהיה המובן קדוש בעבר, קדוש כעת, קדוש לעתיד.

שני פירושים הללו אינם מתאימים לתרגום וגם אין בהם משום ההסברים הפילוסופיים⁸⁸ על הפסוק שהיו רווחים בימי הביניים⁸⁹. לעמדת זאת, הביא מחברנו הפעם את לחמו מגדול המפרשים של עדתו, הוא ר' יפת בן עלי. נצטט את דבריו מתוך פירושו לס' ישעיה⁹⁰: וקו' קדוש קדוש קדוש יחתמל אנהם אבדא יסבחהו בהדא אלכלאם. וכרר קדוש דפעאת יריד בה קדוש פי מא מצ'א, וקדוש פי ד'לך אלחאל וקדוש פי מא יסתאנף.

או יכון קדוש בפי עליונים אעני מלאכים ושרפים וקדוש בין נביאיו ומשרתיו, וקדוש בכל העולם. ויחתמל אנהם יסבחהו לחסב אלחואדת' אלד'י תחדת' פי אלזמאן בחית' אנה אראד יבטש בישראל פד'כר ג' דפעאת קדוש מן אג'ל ת'לאת' ג'לואת ישראל וכד'אף ג' ג'לואת יהודה. יפת מביא אפוא שלושה פירושים. הראשון, שלפי המשך דבריו הוא מעדיפו על האחרים, הוא השני: צל ר' שמואל, כשהפירוש השני מובא במקום הראשון באלמקדמאת, והשלישי, הקושר את הפסוק בגלויות שעברו על שתי הממלכות אינו מוזכר כלל אצל המחבר המאוחר⁹¹.

אפשר היה להוסיף כהנה וכהנה על החומר המובא מתוך דרשותיו של ר' שמואל המגרב, כגון דבריו על עשרת הדברות ועל ברכת כהנים. אולי תהיה לנו הזדמנות לחזור אל הנושא באחד הימים.

86 אל'אן .

87 נראה שצ"ל או אן במקום ואן .

88 מלבד המונח הקוסמולוגי אלעאלם אלעלוי שהוא שיגיתי ביותר.

89 עיין פירוש רד"ק לפסוק, והשווה המובאות אצל H. A. WOLFSON, *Crescas' Critique* of Aristotle, עמ' 459; G. VAJDA, *Juda ben Nissim Ibn Malka*, עמ' 93 ואילך; Jérusalem, 1976 עמ' 39 (צרפתית), עמ' מ—מא (עברית). Colette SIRAT, *Hankh b. Salomon al-Qostantini, Les Visions Divines*, I, 568 (הביטויים בעברית משולבים

90 הטקסט היה לפני בכ"י לנינגראד, אוסף פירקוביץ' I, 568 (הביטויים בעברית משולבים בעצם הנוסח הערבי).

91 אגב אעיר שבס' העושר לקראי ר' יעקב בן ראובן נתפרש הפסוק בדרך היסטורית אסכטולוגית: קק זכר שלש פעמים אשר עשה במצרים ובז' גוים ולעתיד. ובימי גוג ומגוג יסבחהו כל הארץ (כ"י פאריס 191, דף קכג).

ה. הציפור המשולחת

בפרשת מצורע (לויק' יד: ז) מעיר המחבר⁸³: ואמא אלמטלוקה יכ'רג'ה(א) ען אלעמאר ג'מלה ולא תעאוד אליה ופי ד'לך רמו ללמטטהר אנה אן דאם עלי אנכסארה וכאנת מנה אלתשובה בצדק יקין לא תעוד אליה אלצרת אבדא. (תרגום) אשר למשולחת אמרו שיוציאנה מן היישוב כלו ולא תחזור אליו. ובוזה רמו למיטטהר, שאם יתמיד בחרטתו ותהיה תשובתו בלב שלם, כי אז לא תחזור הצרעת אליו לעולם.

בתור מקור לדבריו אפשר לציין לתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל ולאגדת חז"ל. למשל מדרש תנחומא (ב) מצורע ח' כד ע"ב: למה שוחט אחת ומשלח אחת? אלא אם עשה תשובה אין אתה רואה אותה עוד, ואם אין את חזור בה, הצרעת חוזרת עליך, כשם שהצפור החיה יכולה לחזור. לכך, ושלחת את הצפור⁸⁴.

*

נסיים בדיון בשני עניינים. באחד מהם מתקבל על הדעת, שר' שמואל השתמש במקור שלא עלה בידו לזהותו. במקרה השני הולך הוא בעקבות הפרשנות הקראית ללא נטיה לרעיונות פילוסופיים, כביכול, שבדאי ידע עליהם.

א. בפרשת אחרי מות (כ"י 299, דף קלז) מחפש הדרשן טעם לחיוב השימוש בבגדי לבן בעבודת יום הכפורים. הפתרון: לכון ישראל מתסאווין פי אלכפרה [...]. ופי גיר הד'ה אלעבאדאת פי כל וקת לבסה מלון לכון ישראל פי טול אלזמאן מתפאותין אלמנולה ואעמאלהם מכ'תלפה.

(תרגום) להיות ישראל שוים מבחינת הכפרה (המחבר מציין כאן ליש' א: יח) [ביום הזה], אך בעבודות זולת זו [של יה"כ] בכל עת היה לבושו [של הכהן] צבוע, מאחר שבמשך הזמנים היו ישראל נבדלים זה מזה ושונים במעלותיהם. איני יודע אם לפנינו סתם תירוץ דרשני או פירוש שבא למחבר ממקור קודם. השאלה אמנם נשאלה במסורת הרבנית, אולם התשובות המוצעות אינן דומות למה שנמצא כאן⁸⁵.

83 כ"י 299 דף קנב (כ"י 300 לקוי כאן בחוסר).

84 כעין זה במדרש תדשא יז (עיין א. עפשטיין, מקדמוניות היהודים, עמ' קסב) והשווה הערות המהדירים לויקרא רבה, מ הד' מ. מרגליות, עמ' ססה, ומדרש הגדול ויקרא, מהד' ע. שטיינזלץ, עמ' שפט. יש לציין גם כן, שבדבריו על הצרעת בכלל רומז מחברנו לדברי חז"ל. עיין כ"י 299 דף קיא: וקיל אן אלצרת תזרת' ען כת'רה אלכלאם פי אלנאס וען אלקחה ואלתשאמך' (ואמרו שהצרעת נולדת מרוב הדברים [ז.א. לשון-הרע] בבני אדם ומן העזות והגאוה). השווה ויקרא רבה טז, א, מהד' מ. מרגליות עמ' שמו ואילך ומקבילות.

85 עיין ויקרא רבה כא, י, מהד' מ. מרגליות, עמ' תצ; מדרש הגדול לויק' מהד' שטיינזלץ, עמ' תסו ובהערות המהדירים, שם.

ב. בפרשת קדושים (כ"י 299, דף קסח — כ"י 300, דף רכת ע"א) עומד הדרשו על שילוש התאר "קדוש" ביש' ו: ג:

(קדוש) באלתכריר ת'לאת' דפעאת אלד'י ימכן אן יכון אלקצד קדוש פי אלעאלם אלעלוי אעני פי נטק אלמלאיכה וקדוש בין אנביאה ואוליאה וקדוש פי כל אלעאלם ואן יכון אלמעני קדוס פי מא מצ'י וקדוס פי אלעאן⁸⁶ וקדוס פי מא יאתי.

(תרגום). הכתוב חוזר על מלת קדוש שלוש פעמים. אולי כונתו קדוש בעולם העליון, ר"ל בדיבור המלאכים, קדוש בין נביאיו וקדושו, קדוש בכל העולם, או⁸⁷ יהיה המובן קדוש בעבר, קדוש כעת, קדוש לעתיד.

שני פירושים הללו אינם מתאימים לתרגום וגם אין בהם משום ההסברים הפילוסופיים⁸⁸ על הפסוק שהיו רווחים בימי הביניים⁸⁹. לעמת זאת, הביא מחברנו הפעם את לחמו מגדול המפרשים של עדתו, הוא ר' יפת בן עלי. נצטט את דבריו מתוך פירושו לס' ישעיה⁹⁰: וקו' קדוש קדוש קדוש יחתמל אנהם אבדא יסבחוה בהדא אלכלאם. וקרר קדוש דפעאת יריד בה קדוש פי מא מצ'א, וקדוש פי ד'לך אלחאל וקדוש פי מא יסתאנף.

או יכון קדוש בפי עליונים אעני מלאכים ושרפים וקדוש בין נביאיו ומשרתיו, וקדוש בכל העולם. ויחתמל אנהם יסבחוה לחסב אלחואדת' אלד'י תחדת' פי אלזמאן בחית' אנה אראד יבטש בישראל פד'כר ג' דפעאת קדוש מן אג'ל ת'לאת' ג'לואת ישראל וכד'אף ג' ג'לואת יהודה. יפת מביא אפוא שלושה פירושים. הראשון, שלפי המשך דבריו הוא מעדיפו על האחרים, הוא השני אצל ר' שמואל, כשהפירוש השני מובא במקום הראשון באלמקדמאת, והשלישי, הקושר את הפסוק בגלויות שעברו על שתי הממלכות אינו מוזכר כלל אצל המחבר המאוחר⁹¹.

אפשר היה להוסיף כהנה וכהנה על החומר המובא מתוך דרשותיו של ר' שמואל המגרב, כגון דבריו על עשרת הדברות ועל ברכת כהנים. אולי תהיה לנו הזדמנות לחזור אל הנושא באחד הימים.

86 אלן.

87 נראה שצ"ל או אן במקום ואן.

88 מלבד המונח הקוסמולוגי אלעאלם אלעלוי שהוא שיגרתי ביותר.

89 עיין פירוש רד"ק לפסוק, והשווה המובאות אצל H. A. WOLFSON, Crescas' Critique of Aristotle עמ' 459; G. VAJDA, Juda ben Nissim Ibn Malka עמ' 93 ואילך; Colette SIRAT, Hankh b. Salomon al-Qostantini, Les Visions Divines, Jérusalem, 1976 עמ' 39 ו-85 (צרפתית), עמ' מ-מא (עברית).

90 הטקסט היה לפני בכ"י לנינגראד, אוסף פירקוביץ' I, 568 (הביטויים בעברית משולבים בעצם הנוסח הערבי).

91 אגב אעיר שבס' העושר לקראי ר' יעקב בן ראובן נתפרש הפסוק בדרך היסטורית-אסכולוגית: קקק זכר שלש פעמים אשר עשה במצרים ובז' גוים ולעתיד. ובימי גוג ומגוג יסבחוהו כל הארץ (כ"י פאריס 191, דף קכג).